

## ҚЎРИҚХОНАЛАР ВА МИЛЛИЙ БОҒЛАРНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ СОҲАСИДАГИ ТИЗИМЛИ МУАММОЛАР ТАҲЛИЛИ

**Зиядуллаев Забихулла Рахматуллаевич**

Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш  
академияси магистранти

**Аннотация:** Тезисда Ўзбекистондаги қўриқхоналар ва миллий табиат боғларини муҳофаза қилиш соҳасидаги мавжуд тизимли муаммолар таҳлил қилинган. Муаллиф муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг давлат кадастри юритилмаганлиги, ерларнинг ноқонуний эгалланиши, браконьерлик ва табиий ресурсларнинг ноқонуний қазиб олиниши каби салбий ҳолатларни далиллар билан ёритиб берган. Шунингдек, соҳада қонунийликни таъминлашга тўсқинлик қилаётган коррупция, ёнғин хавфсизлиги тизимининг сустлиги ва экологик ҳуқуқбузарликларнинг оқибатлари кўриб чиқилган.

**Калит сўзлар:** Қўриқхоналар, миллий боғлар, экологик муаммолар, давлат кадастри, табиатни муҳофаза қилиш.

**Аннотация:** В тезисе анализируются существующие системные проблемы в области охраны заповедников и национальных природных парков Узбекистана. Автор на основе конкретных фактов освещает такие негативные явления, как отсутствие государственного кадастра охраняемых природных территорий, незаконный захват земель, браконьерство и незаконная добыча природных ресурсов. Также рассматриваются факторы, препятствующие обеспечению законности в данной сфере: коррупция, неэффективность системы пожарной безопасности и последствия экологических правонарушений.

**Ключевые слова:** *Заповедники, национальные парки, экологические проблемы, государственный кадастр, охрана природы.*

**Abstract:** *The thesis analyzes the existing systemic problems in the field of protection of nature reserves and national natural parks in Uzbekistan. Based on specific facts, the author highlights negative phenomena such as the lack of state cadastre for protected natural areas, illegal land seizure, poaching, and illegal extraction of natural resources. Furthermore, factors hindering the rule of law in this field are examined, including corruption, the inefficiency of fire safety systems, and the consequences of environmental violations.*

**Key words:** *Nature reserves, national parks, environmental problems, state cadastre, nature protection.*

Ўзбекистон Республикасида атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида сўнгги йилларда олиб борилган чора-тадбирлар натижасида муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг умумий майдони қарийб 6,321-6,333 миллион гектарга етган. Ушбу майдон мамлакат умумий ҳудудининг 14,08% - 14,09% қисмини ташкил этади. Таққослаш учун, 2017 йилда бу кўрсаткич атиги 5,2% ни ташкил этар эди.

Маълумотларга кўра, ҳозирда Ўзбекистонда 01.01.2024 йил ҳолатига: 7 та давлат қўриқхонаси, 12 та миллий табиат боғлари, 1 та мажмуа (ландшафт) буюртма қўриқхоналари, 2 та давлат буюртма қўриқхоналари, 2 та давлат биосфера резерватлари, 1 та табиат питомниги мавжуд[1]. Мамлакатимизда 2019-2023 йиллар оралиғида умумий майдони 4,323 миллион гектар бўлган 12 та янги муҳофаза қилинадиган ҳудуд ташкил этилган. Мисол

учун, “Оролқум”, “Жанубий Устюрт”, “Боботоғ”, “Марказий Қизилқум”  
ва “Поп” миллий табиат боғлари ташкил этилди.

Бироқ, кўрилаётган муайян чора-тадбирларга қарамасдан,  
мазкур соҳада қонунийлик аҳволини талаб даражасида жёб  
бўлмайди, соҳа олдида қатор тизимли муаммолар барибир сақланиб  
қолмоқда. Хусусан:

*биринчидан*, “Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар  
тўғрисида”ги Қонуннинг 14-моддаси[2], Вазирлар Маҳкамасининг  
10.03.1998 йилги 104-сонли қарори билан тасдиқланган  
“Ўзбекистон Республикасининг муҳофаза этиладиган табиий  
ҳудудлари давлат кадастрини юритиш тартиби тўғрисида”ги  
Низом[3]нинг 7-банди бузилиб, республика бўйича 50 дан ортиқ  
муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг давлат кадастри  
юритилмаган. Аксарият муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг  
чегаралари натурада (жойида) тўлиқ белгиланмаганли, кадастр  
ҳужжатларида ноаниқликлар мавжудлиги ушбу ҳудудларда  
ерларнинг ноқонуний эгалланишига йўл очмоқда.

*иккинчидан*, қўриқхоналарда “Қизил китоб”га киритилган  
йўқолиш хавфи остидаги ҳайвонларни ноқонуний овлаш  
(браконьерлик), ноёб ўсимликларнинг пайхон қилиш ҳолатларига  
барҳам берилмаяпти. Масалан, 2025 йил июль ойида Сурхон давлат  
қўриқхонасининг “Хатак” бўлимида Ўзбекистон ва халқаро “Қизил  
китоб”га киритилган икки бош бурама шохли эчки (морхўр)  
ноқонуний овланганлиги аниқланган. Ушбу ҳуқуқбузарлик  
натижасида табиатга етказилган зарар 4,5 миллиард сўмни ташкил  
этган.

*учинчидан*, миллий боғлар ҳудудидаги дарёлардан ноқонуний  
қум-шағал олиш экотизимга жиддий таъсир кўрсатмоқда. Масалан,

Самарқанд вилоятида Зарафшон миллий табиат боғи ҳудудидан ўтган Зарафшон дарёси ўзанида ноқонуний қум-шағал қазиб олиниши оқибатида боғ ҳудудидаги ер ости сувлари сатҳи 3-4 метргача пасайиб кетган, натижада 7 гектарлик яшил майдондаги дарахтлар қуриб қолган.

*тўртинчидан*, бу каби ҳудудларда ўзбошимчалик билан бинолар қуриш, ерларни ўзлаштириш ҳолатларига авж олган. Масалан, 2024 йил август ойида 5 нафар фуқаро рухсатсиз экскаватор ва бульдозерлар билан “Омонқўтон” миллий табиат боғи ҳудудига кириб, ноқонуний йўл ва иншоотлар қуришни бошлаган.

*бешинчидан*, қўриқхона ва миллий боғлар ҳудудини ёнғинлардан муҳофаза қилиш тизимининг самарасизлиги, фуқароларнинг табиатга сабий антропоген таъсир кўрсатиши ҳам тизимли муаммолардан саналади. Аҳоли томонидан қўриқхона ҳудудларида чорва молларининг тинимсиз боқилиши тупроқ эрозияси ва ўсимлик дунёсининг таназзулига олиб келмоқда.

*олтинчидан*, энг ўткир муаммолардан бири – ишончли ўрмон тузиш материалларининг мавжуд эмаслиги, ўрмонларни қайта тиклаш ишларининг эътиборсиз қолдирилишидир. Кўплаб муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларда қўриқладиган ўрмонларнинг чегаралари ва майдонлари тўғрисидаги маълумотлар режалаштириш ҳужжатларида мавжуд эмас ёки бу ҳужжатлар жиддий қарама-қаршилиқларга эга. Ўрмонларнинг кадастр ҳисобига қўйилмаганлиги ерларни ноқонуний эгаллаб олиш ва ноқонуний фаолият юритиш учун шароит яратмоқда.

Давлат ҳокимияти органлари кўпинча ёнғинлардан зарар кўрган ерларда ўрмонни тиклаш тадбирларини режалаштирмайди ва ўтказмайди. Бу эса ҳудудларнинг узоқ муддатли деградациясига

олиб келади. Ўрмон участкалари ижарачилари харажатларни камайтириш мақсадида кўпинча экилган кўчатларни агрокимёвий парвариш қилиш мажбуриятларини бажармайдилар.

*еттинчидан*, миллий боғлар ва қўриқхоналар кўпинча сув ҳавзаларини ўз ичига олади ёки уларнинг бевосита яқинида жойлашган. Сув объектларининг ифлосланиш ҳолати йилдан-йилга ёмонлашиб бормоқда.

Хулоса қилиб айтганда, мамлакатимизда қўриқхоналар ва миллий боғлар муҳофазаси миллий қонун ҳужжатлари билан нисбатан атрофлича ҳуқуқий тартибга солинганига қарамай, мазкур соҳада қонунийлик ҳолати талабга жавоб бермайди. Ушбу ҳудудларда (браконьерлик), ноёб ўсимликларни пайхон қилиш, табиий ресурсларни ноқонуний қазиб олиш ва дарё ўзанларининг бузилиши, ноқонуний қурилишлар қилиш ва ерларни ўзлаштириш, коррупция, ёнғинларга қарши кураш тизимининг самарасизлиги, инсоннинг табиатга салбий антропоген таъсир кўрсатиши, кадастр ҳисоби ва ўрмон тузишдаги муаммолар, сув муҳитининг ифлосланиши кабилар соҳада қонунийлик аҳволига салбий таъсир кўрсатмоқда.

## **ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ**

1. Ўзбекистон Республикаси Экология, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва иқлим ўзгариши вазирлиги. (2023) Атроф-муҳит ҳолати тўғрисида миллий маъруза: Ўзбекистон. Барқарор ривожланиш халқаро институти. – Б. 128-130.

2. Ўзбекистон Республикасининг “Муҳофаза этиладиган табиий ҳудудлар тўғрисида”ги Қонуни // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 30.12.2025 й., 03/25/1109/1241-сон.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг  
10.03.1998 йилги “Ўзбекистон Республикасининг муҳофаза  
этиладиган табиий ҳудудлари давлат кадастрини юритиш тартиби  
тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги 104-сонли қарори.